

---

## REZILIENȚA ELECTRONICĂ ÎN DOMENIUL JUDICIAR: CERINȚĂ A TIMPULUI ȘI EXPRESIE A BUNEI GUVERNĂRI

### ELECTRONIC RESILIENCE IN THE JUDICIAL FIELD: REQUIREMENT OF TIME AND EXPRESSION OF GOOD GOVERNANCE

CZU: [347.951.06:004]:616-036.21

#### **Abstract**

*Resilience is defined as the capacity of communities in complex socio-ecological systems to learn, cope, adapt, and transform in the face of shocks and stresses. Our role is to understand how systems support the communities we serve, and to ensure that the poor and vulnerable have options and opportunities to become fully integrated into resilient systems.*

*The COVID-19 crisis has had a significant impact on the legal profession and the judiciary in general. Therefore, the presented paper is oriented on highlighting the critical importance of building resilience in judicial sector, by extending use of videoconferencing. The Study presents potential prospects line agencies can follow to extend the scope of videoconferencing in the justice sector and offers a preliminary assessment of the actions and steps that need to be taken.*

*The papers's conclusions indicated that videoconference appeared to be an effective tool for organizing court hearings and its scope might be extended to other types of court cases (including civil and contraventional) and/or procedural actions and that might include the institutionalization of local videoconference centers or virtual courtrooms.*

**Keywords:** *resilience, video conferencing, vulnerable people, crisis, ICT, justice, good governance, information system.*

#### **Introducere**

Chiar dacă cuvântul cheie care caracterizează anul 2020 se impune a fi Covid-19, anul 2020, probabil se va impune drept unul marcant nu doar din perspectiva sănătății dar și din perspectivă tehnologică.

În această perioadă dificilă, omul privit în individual, societatea,

businessul, statul încearcă să dezvolte acțiuni de adaptare, regândind stilului de viață, activitățile zilnice și chiar activitățile publice. Domeniul judiciar, nu este o excepție, ori justiția se impune a fi în continuare necesară. În astfel de condiții, ținând cont de efectele pandemiei, funcționalitatea sistemului judiciar urmează a fi regândită în așa fel încât această să continue să răspundă necesităților cetățenilor, dar în același timp să nu producă pericol vieții și sănătății acestora.

Totodată, remarcăm că dezastrele și cataclismele naturale, situațiile epidemiologice, crizele economice și sociale sunt fenomene care au afectat dintotdeauna omenirea. În ultimul timp, însă, în literatura de specialitate dar și activitatea practică a instituțiilor publice și private, se abordează reziliența drept mecanism de adaptare la situații de criză.

Având în vedere criza epidemiologică cu care ne confruntăm în decursul anului 2020 dar și necesitatea de a continua activitatea publică și privată în diferite domenii, prin prezentul articol ne-am propus să cercetăm posibilitatea implementării rezilienței în domeniul judiciar și să stabilim acțiunile care ar urma să fie întreprinse în vederea depășirii situației de criză, concentrând-ne în special pe perspectiva extinderii utilizării aplicației de videoconferință în contextul organizării ședințelor de judecată.

### **Ce este reziliența?**

Conceptul de reziliență își are sorgintea în psihologie și este utilizat, în mod egal, pentru a defini științific procesul în urma căruia o persoană sau un grup își manifestă capacitatea de a se dezvolta, de a evolua bine, de a continua să se protejeze în viitor în prezența elementelor destabilizatoare, a condițiilor de viață dificile, a traumatismelor severe și/sau repetate ori pentru a identifica mecanismul complex care marchează reluarea unei deveniri, dezvoltări după șoc [1]. Din definiția științifică a rezilienței reies patru condiții care, în câmpul semantic determinat de specialiști, sunt arătate simultan ca necesare și suficiente pentru a identifica un proces de reziliență.

În timp, termenul de reziliență a avansat semnificativ și acesta este abordat nu doar ca o capacitate umană dar și drept capacitate organizațională sau chiar statală. De exemplu, în cadrul ONU, reziliența a fost definită ca fiind: *”Capacitatea indivizilor, gospodăriilor, comunităților, orașelor, instituțiilor, sistemelor și societăților de a preveni, rezista, absorbi, adapta, răspunde și recupera în mod pozitiv și eficient atunci când se confruntă cu o gamă largă de riscuri, menținând în același timp un nivel acceptabil de funcționare și fără a compromite perspectivele pe termen lung de dezvoltare durabilă, de pace și securitate, drepturile omului și bunăstare pentru toți”* [2]. UE și-a bazat răspunsul umanitar către

## **Reziliența electronică în domeniul judiciar: cerință a timpului și expresie a...**

țările și populațiile vulnerabile pe modelul de reziliență care a fost definit ca și „capacitate a unei persoane, a unei gospodării, a unei comunități, a unei țări sau a unei regiuni de a rezista, de a se adapta și de a se recupera rapid în urma stresului și a șocurilor” ( Comisia Europeană (2012). Strategia globală a UE pentru politica externă și de securitate a Uniunii Europene, din 2016, duce mai departe conceptul de „rezistență”. Definiția care apare în Strategia globală a UE explică „reziliența” ca fiind „capacitatea statelor și a societăților să se reformeze, să reziste și să se recupereze după crizele interne și externe” [3].

Totodată, remarcăm că în plan noțional, odată cu implementarea tehnologiilor informaționale noțiunea de reziliență a fost extinsă fiind introdus termenul specific - reziliența electronică, care este definit drept contribuția tehnologiilor informaționale și de comunicare la reziliența, în particular la reziliența comunității. Cu alte cuvinte e-reziliența este utilizarea tehnologiilor informaționale pe parcursul tuturor fazelor de management al unei crize (prevenirea, reducerea impactului, răspunsul la criza și recuperarea de după criză).

Din definițiile prezentate, observăm că accentul este pus pe reziliența comunității și a membrilor acesteia, luând în considerare relațiile lor sociale și activitățile economice, precum și activele și infrastructura pusă la dispoziția lor. Astfel, o comunitate rezistentă sau reziliență este una care este organizată și care își împuternicește suficient membrii săi – pentru a putea a se adapta mai bine la șocuri. O astfel de comunitate trebuie să poată să se autoorganizeze pentru a continua să funcționeze în perioade de criză și să își desfășoare activitățile după asemenea situații dificile. Corelând reziliența cu pandemia COVID și activitatea din domeniul judiciar, constatăm că în vederea depășirii situației de criză sistemul judiciar trebuie adaptat la noile realități și urmează a fi creată infrastructura corespunzătoare, iar instrumentele TIC pot fi considerate drept instrumente viabile de asigurare a rezilienței. Susținem ideea suspusă prin reliefaarea faptului că pentru a depăși criza COVID dar și asigura în continuare realizarea activităților judiciare urmează a fi identificate posibilități de activitate de la distanță, ori riscul principal este generat de prezența socială și posibila infectare a colaboratorilor instanței și participanților procesuali.

### **Cum relaționăm domeniul bunei guvernări cu reziliența?**

După cum am stabilit, reziliența este capacitatea indivizilor, comunităților, instituțiilor de a învăța și face față, precum și a se adapta și a se transforma în fața șocurilor și a stresurilor. Astfel, atunci când abordăm capacitatea instituțiilor de a fi reziliente, reliefăm interdependența rezilienței cu capacitatea instituțiilor de a

asigura buna guvernare, ori situațiile de criză nu pot fi reținute drept argumente în a neglija aspectele legate de asigurarea posibilității de a beneficia de servicii, asigurarea transparenței și drepturilor omului, etc.

Astfel, având în vedere ultimele rapoarte internaționale [4], constatăm că capacitatea statelor de a instituționaliza instituții reziliente și oferi servicii continue este considerată în prezent drept o calitate indispensabilă a bunei guvernări.

### **Realizări și provocări contemporane în asigurarea tehnică a proceselor judiciare în Republica Moldova**

În ultimii ani, grație suportului programelor de dezvoltare și asistență a USAID, sistemul judiciar din Republica Moldova a înregistrat performanțe evidente la capitolul automatizarea proceselor de lucru din domeniul justiției și asigurarea publicului cu informații din domeniul. Astfel, la capitolul, automatizarea proceselor de lucru în domeniul justiției, putem remarca faptul că activitatea în domeniul judiciar este realizată de către judecători și colaboratorii instanțelor prin utilizarea unui program automatizat de management informațional și anume Programul Integrat de Gestionare a Dosarelor, care eficientizează activitatea judiciară prin optimizarea proceselor de lucru și prelucrarea automatizată a informației judiciare. Totodată, a fost dezvoltată modulul de stocare automatizată a înregistrărilor audio a ședințelor de judecată, fapt care permite păstrarea în sistem a înregistrărilor și micșorează considerabil riscul pierderii înregistrărilor.

Din perspectiva, transparenței activității judiciare, putem remarca în special dezvoltarea și instituționalizarea spre utilizare a Portalului Național al Instanțelor de Judecată [5] care pune la dispoziția cetățenilor informații despre activitatea instanțelor, dar și informații actualizate în timp real despre acțiunile judiciare examinate sau în proces de examinare și actele emise de instanțele naționale de judecată.

Problema, însă cu care ne-am confruntat odată cu declanșarea pandemiei COVID, se referă la imposibilitatea practica de a organiza ședințe de judecată în regim online la scara întregului sistem.

Astfel constatăm că pentru moment, aplicația de videoconferință este utilizată doar în cadrul procedurilor judiciare, pentru examinarea cauzelor prevăzute de art. 469, 473<sup>1</sup>, 473<sup>2</sup> CPP. Totodată, odată cu instituirea stării de urgență în sănătate publică, prin prevederile art. XXIII din *Legea nr. 69 din 21 mai 2020 cu privire la instituirea unor măsuri pe perioada stării de urgență în sănătate publică și modificarea unor acte normative*, s-a stabilit obligativitatea examinării prin utilizarea sistemului de videoconferință a cauzelor penale,

## **Reziliența electronică în domeniul judiciar: cerință a timpului și expresie a...**

inclusiv a demersurilor privind emiterea și prelungirea mandatelor de arestare și a chestiunilor ce se referă la executarea pedepselor în privința persoanelor private de libertate, fără a fi necesar acordul persoanei private de libertate. Potrivit prevederilor legale aprobate, examinarea cauzelor penale menționate se efectuează la sediile instanțelor de judecată numai în cazuri excepționale.

Suplimentar situațiilor sus indicate, cadrul legal în vigoare stabilește posibilitatea organizării ședințelor de judecată prin utilizarea aplicației de videoconferință pentru participarea în cadrul ședinței de judecată a anumitor categorii de participanți procesuali: *expertul*, în cadrul proceselor civile (art. 154 alin. (4) CPC); *martorul*, în cadrul dosarelor civile (art. 216 alin. (1<sup>1</sup>) CPC); *martorul*, în cadrul dosarelor penale (art. 90 alin. (12) pct. 5, art. 110 CPP); *participanții la procesele civile care nu se pot prezenta în ședința de judecată din cauza aflării peste hotarele Republicii Moldova, executării pedepsei în penitenciarele din Republica Moldova, internării într-o instituție medicală sau din cauza dizabilităților locomotorii* (art. 213 alin (3) CPC). Menționăm că în prezent, chiar dacă cadrul legal prevede o astfel de posibilitate, aceste categorii de participanți procesuali nu pot lua parte la ședințe de judecată de la distanță, deoarece de către instituțiile publice responsabile nu au fost asigurate deocamdată condițiile tehnice necesare.

Totodată, remarcăm că deocamdată, în Republica Moldova extinderea utilizării aplicației de videoconferință pentru alte categorii de cauze și etape procesuale este dificilă, dacă nu imposibilă, datorită dotării insuficiente a instanțelor judecătorești și a altor autorități cu echipamente de videoconferință și a lipsei condițiilor tehnice și organizatorice care ar permite justițialilor să participe de la distanță la ședințe de judecată. Totuși, măsuri extraordinare și urgente sunt dictate de necesitatea unei reacții prompte și eficiente la situația creată de pandemia COVID-19 care afectează în continuare dramatic realizarea practică a drepturilor și a libertăților fundamentale ale omului, inclusiv prin limitări impuse și blocaje în funcționarea firească a sistemului judecătoresc și a altor entități cu atribuții în domeniul justiției.

Constatăm totuși, că pandemia a stimulat revoluția digitală din sectorul justiției la nivel global, dar și în Republica Moldova, digitalizarea justiției luând în ultima perioadă o amploare tot mai mare. Astfel, menționăm că în perioada introducerii în Republica Moldova a stării de urgență (17 martie - 15 mai 2020) și în perioada imediat următoare de instituire a stării de urgență în sănătate publică (16 mai - 31 iulie, 2020) peste 4.300 [6] de ședințe de judecată au fost desfășurate prin videoconferință. Măsurile menționate au fost luate,

pentru a preveni răspândirea infecției COVID-19 în instanțele de judecată și instituțiile penitenciare, asigurând protecția personalului și a justițiabililor. Totodată, acestea au făcut posibilă examinarea într-un termen scurt a cauzelor cu implicarea persoanelor private de libertate și a altor cauze urgente. Astfel, din noiembrie 2018 - începutul perioadei de pilotare a aplicației de videoconferință și până în septembrie 2020, prin desfășurarea ședințelor de judecată de la distanță, instanțele judecătorești au economisit câteva milioane de lei, transportarea și escortarea deținuților la audieri în cadrul sediului instanței nemaifiind necesară.

În lumina celor relatate mai sus, considerăm că organizarea ședințelor de judecată la distanță este indispensabilă pe termen mediu, oferind perspective importante de valorificare în viitorul apropiat. Ori, perioada pandemică ne demonstrează elocvent că, în lipsa unor mecanisme de organizare a ședințelor de judecată de la distanță, întregul proces de realizare a justiției poate fi perturbat.

În aceiași ordine de idei, relevăm că extinderea numărului acțiunilor procesuale și a dosarelor care pot fi examinate prin utilizarea videoconferinței se înscrie în lista acțiunilor de optimizare a instanțelor judecătorești, inițiate în 2014 și dispuse prin Legea nr. 76 din 21 aprilie 2016 cu privire la reorganizarea instanțelor judecătorești. Astfel, participarea în cadrul ședințelor de judecată de la distanță constituie o opțiune cost și operațional eficientă pentru justițiabilii din raioanele în care au fost optimizate sediile instanțelor de judecată.

Mai mult decât atât, realizarea justiției este afectată de emigrarea peste hotare a populației Republicii Moldova. Drept rezultat, cetățenii plecați peste hotare nu au posibilitatea de a se prezenta în ședințe de judecată, fapt care generează tergiversări și examinări unilaterale a cauzelor judiciare puse pe rol. Problema a devenit și mai complicată odată cu declanșarea pandemiei COVID-19, care a determinat statele să inițieze acțiuni orientate spre restrângerea circulației. Considerăm, de asemenea, că în acest context ar trebui să se acorde o atenție specială garantării drepturilor celor mai vulnerabile grupuri și a celor care, în mod obiectiv, nu se pot prezenta în fața instanței (de exemplu, persoanele cu dizabilități, martorii sau victimele care sunt cetățeni străini sau persoanele care au probleme de sănătate).

În astfel de condiții, extinderea utilizării videoconferinței constituie o necesitate a timpului și o soluție pentru rezolvarea mai multor probleme, inclusiv reducerea cheltuielilor de deplasare spre sediile instanțelor reorganizate în cadrul optimizării instanțelor judecătorești, asigurarea accesului la justiție a populației Republicii Moldova care se află peste hotare sau din motive obiective nu se poate deplasa la instanță și nu în ultimul rând, prevenirea și înlăturarea riscului de

infectare a justițiabililor în perioada pandemiei.

### **Cum putem asigura reziliența în domeniul judiciar?**

Necesitatea de eficientizare a procesului de înfăptuire a justiției, prin optimizarea cheltuielilor de administrare și reducerea termenelor de examinare a cauzelor, a avut drept rezultat implementarea la scară largă, de către instituțiile publice și sistemul judecătoresc a tehnologiilor informaționale. Efectele pandemiei COVID-19 au impus exigența suplimentară de evitare a contactului fizic cu alte persoane, amplificând în așa mod necesitatea de a desfășura ședințele de judecată fără prezența fizică a părților în sala de ședințe.

În astfel de condiții și având în vedere efectul pe termen lung al pandemiei asupra relațiilor sociale, lărgirea sferei de utilizare a aplicației de videoconferință în domeniul justiției este pe cât de firească, pe atât de necesară. Investițiile efectuate în ultima perioadă în infrastructura TI din Republica Moldova și instruirea personalului care operează cu sisteme de videoconferință ar putea avea o utilitate mai mare dacă utilizarea videoconferinței ar fi extinsă la alte categorii de cauze și acțiuni procesuale.

Prin extinderea utilizării aplicației de videoconferință înțelegem așadar, pe de o parte, creșterea numărului de etape și cauze procesuale pentru examinarea cărora se poate utiliza aplicația de videoconferință și pe de altă parte, extinderea numărului de participanți procesuali care vor putea participa la ședințe de judecată prin utilizarea videoconferinței.

Extinderea tipurilor de cauze și etape procesuale pentru care poate fi utilizată aplicația de videoconferință drept mijloc de bază și/ sau alternativă de comunicare, este însă condiționată de capacitatea tehnică a instituțiilor implicate și măsurile organizatorice necesare în acest context.

Având în vedere cele sus indicate, suntem de părerea că în cazul în care se urmărește extinderea utilizării aplicației de videoconferință în domeniul judiciar, acțiunile autorităților de resort urmează să fie orientate pe următoarele două direcții:

- Extinderea tipurilor de cauze și/ sau etape procesuale în contextul cărora poate fi utilizată aplicația de videoconferință drept mijloc de bază și/ sau alternativă de comunicare judiciară prin aprobarea **modificărilor legislative** necesare în acest sens, și

- Crearea **condițiilor tehnice și organizatorice** care vor asigura posibilitatea realizării online a ședințelor de judecată și respectiv, participarea în cadrul ședințelor de judecată de la distanță a tuturor categoriilor de participanți procesuali.

Ținând cont de faptul că acțiunile sus indicate, sunt interdependente, pe parcursul acestui studiu, vom descrie acțiunile necesare, atât pentru extinderea tipurilor de cauze și/ sau etape procesuale în contextul cărora poate fi utilizată aplicația de videoconferință, cât și pentru realizarea condițiilor tehnice și organizatorice care vor asigura tuturor categoriilor de participanți procesuali posibilitatea de a participa la ședințe de judecată de la distanță.

### **Experiența altor țări și repere de urmat în contextul extinderii tipurilor de cauze și/ sau etape procesuale ce pot fi examinate prin utilizarea aplicației de videoconferință.**

Practica utilizării videoconferinței este diferită, aceasta variind de la stat la stat. În unele state, videoconferința este utilizată preponderent pentru examinarea dosarelor penale care implică participarea la ședințe de judecată a deținuților (Marea Britanie, Irlanda, etc) [7]. În alte state, videoconferința este utilizată atât în dosarele civile, cât și în cele penale (Australia [9], SUA [10]). În Slovenia videoconferința este pusă la dispoziția participanților în procedurile civile, pentru asigurarea comodității acestora și examinarea în termen rezonabil a procedurilor civile, dar și optimizarea cheltuielilor [11]. În Franța, utilizarea videoconferinței este permisă pentru examinarea unor proceduri penale și administrative care implică participarea reprezentanților poliției. Utilizarea videoconferinței în procedurile de drept civil este mult mai restrânsă, întrucât acestea trebuie să se desfășoare într-o instanță dotată corespunzător cu echipament de videoconferință, cu participarea expertului sau a martorului dintr-o locație dotată cu echipament similar [7]. În Africa de Sud videoconferința este utilizată în contextul asigurării posibilității de participare de la distanță a martorilor [8]. În cadrul Uniunii Europene, videoconferința a fost general acceptată drept mijloc de comunicare în contextul realizării procedurilor de cooperare judiciară internațională în materie penală [9].

Practicile menționate mai sus au fost profund remodelate odată cu declanșarea pandemiei COVID-19. Astfel, statele au elaborat măsuri care să asigure continuarea actului de justiție, videoconferința fiind utilizată pentru o varietate mai largă de etape procesuale și tipuri de cauze. În Croația, spre exemplu, toate ședințele care necesitau prezența fizică sunt la moment organizate doar prin utilizarea videoconferinței [12]. În Cehia și Italia ședințele de judecată care nu au termeni restrânși de examinare sunt amânate, iar cauzele urgente, în special cele care implică arestul și prelungirea mandatelor de arest sunt organizate prin utilizarea videoconferinței. Suplimentar, sunt organizate prin videoconferință toate cauzele care necesită audierea deținuților [12]. În Estonia, toate instanțele



## **Reziliența electronică în domeniul judiciar: cerință a timpului și expresie a...**

au rămas deschise, dar au fost instituite măsuri de securitate și regim special de activitate. Totodată, organizarea ședințelor de judecată de la distanță a fost încurajată și au fost create locații pentru realizarea videoconferinței în incinta instanțelor de judecată, ministerelor, autorităților publice, sediilor procuraturilor și în penitenciare [12]. În Polonia și Slovacia procedura de audiere a martorilor este realizată de către instanță prin utilizarea videoconferinței [12]. În Kazahstan, ședințele de judecată prin videoconferință sunt organizate de la distanță, folosind echipamente staționare (pentru comunicarea cu poliția, procuratura, locurile de detenție) și mobile (smartphone, tabletă, laptop) fiind utilizate aplicațiile WhatsApp, Skype și alte platforme digitale [13].

Astfel, din experiența străină, dar și națională acumulată în decursul perioadei pandemice, se poate constata că procesul judiciar poate fi organizat, la necesitate, integral de la distanță în cazul în care condițiile tehnice sunt asigurate.

Indiferent de perspectiva asumată, extinderea tipurilor de cauze sau etape procesuale pentru care poate fi instituită utilizarea aplicației de videoconferință trebuie abordată de către organele de resort în cadrul unui proces complex, implicând acțiuni de evaluare și de modificare legislativă, acțiuni organizatorice, orientate inclusiv spre asigurarea dotării tehnice a instanțelor de judecată. Nu în ultimul rând, va fi necesară evaluarea posibilităților tehnice ale altor instituții publice și a diferitor categorii de participanți procesuali de a participa de la distanță la ședințe de judecată.

Valorificând experiența altor state, dar și experiența națională, considerăm că în procesul de determinare a strategiei privind extinderea utilizării aplicației de videoconferință pot fi luate în considerare cel puțin următoarele aspecte:

- oportunitatea organizării ședințelor de judecată prin utilizarea videoconferinței pentru anumite etape procesuale și/ sau cauze;
- capacitatea tehnică a instanțelor de a susține organizarea unui anumit număr de ședințe prin utilizarea videoconferinței;
- capacitatea tehnică și aptitudinile digitale ale categoriilor de participanți procesuali care urmează să participe la ședințe de la distanță;
- solicitările care pot fi formulate de către participanții procesuali în contextul asigurării drepturilor lor procesuale;
- riscurile care pot afecta buna organizare a ședințelor de judecată;
- costurile suplimentare care pot apărea în contextul organizării ședințelor de judecată prin videoconferință.

**Extinderea etapelor procesuale pentru examinarea cărora poate fi**

**utilizată aplicația de videoconferință.**

Utilizarea aplicațiilor de videoconferință drept formă de comunicare judiciară pentru unele etape procesuale a apărut mai întâi în țările cu un teritoriu mare. Dezvoltarea unor mijloace moderne de comunicare în combinație cu nevoia de a economisi timp și bani a condus la introducerea posibilității de audiere a bănuiților, martorilor și a experților prin utilizarea videoconferinței. Printre motivele care au determinat utilizarea videoconferinței pentru unele etape judiciare în procese penale, pot fi menționate următoarele circumstanțe:

- dorința de a proteja martorul minor și alte persoane vulnerabile de confruntarea cu inculpatul;
- riscul redus de evadări;
- implicarea martorilor în examinarea cauzelor, întrucât în multe cazuri martorii refuză să se prezinte în instanță, fie din cauza fricii de a se întâlni cu inculpatul, fie din cauza unor deranjamente și cheltuieli suplimentare legate de deplasarea spre sediul instanței;
- examinarea mai rapidă a cauzelor, întrucât escortarea deținuților implică aranjamente și aspecte logistice care durează în timp.

În general, practica altor state, demonstrează că utilizarea videoconferinței pentru unele etape procesuale de domeniul civil sau penal este oportună mai ales în cazul în care prezența fizică a participanților în cadrul acestora nu este importantă. Este vorba în special de situațiile care implică îndeplinirea unor acțiuni de cercetare documentară sau lucru cu profesioniștii (procuror, avocat). Astfel, în evaluarea perspectivei de extindere a utilizării aplicației de videoconferință pentru anumite etape procesuale civile și penale, organele de resort ar trebui să aprecieze cel puțin următoarele circumstanțe:

- cât de importantă este prezența fizică a participanților procesuali pentru realizarea cu succes a unei anumite etape procesuale;
- care vor fi beneficiile realizării unei anumite etape procesuale prin utilizarea videoconferinței; în general, beneficiile au inclus următoarele: reducerea cheltuielilor pentru transport, gestionarea mai eficientă a timpului, reducerea aglomerației în sediul instanței, prevenirea situațiilor de evadare, prevenirea situațiilor de infectare, optimizarea cheltuielilor instanței, având în vedere întreținerea personalului de securitate, escortă, etc.
- posibilele riscuri care ar putea să apară sau plângeri care ar putea fi formulate de către participanții procesuali în legătură cu organizarea ședințelor de judecată prin utilizarea videoconferinței.

Având în vedere cele sus indicate, considerăm oportună extinderea în Republica Moldova a utilizării aplicației de videoconferință pentru cel puțin următoarele etape procesuale: ședințele preliminare, audierea părții vătămate și a părții civilmente responsabile, a martorului, expertului, cercetarea probelor, cercetarea concluziilor experților, audierea specialiștilor, pronunțarea hotărârii.

Totodată, în cadrul extinderii utilizării aplicației de videoconferință se va ține cont de perspectiva integrării aplicației de videoconferință cu interfața aplicației e-Dosar judiciar, oferind astfel, utilizatorilor posibilitatea de a se conecta la ședințe online de judecată direct din această aplicație.

### **Extinderea tipurilor de cauze care pot fi examinate prin utilizarea aplicației de videoconferință.**

Extinderea tipurilor de cauze pentru examinarea cărora poate fi utilizată aplicația de videoconferință poate fi inițiată având la bază experiența altor state, evaluarea complexității cauzelor naționale, dar și evaluarea capacității părților de a participa la ședințe de judecată de la distanță.

Pentru evaluarea complexității cauzelor judiciare, putem recomanda luarea în considerare a gradelor de complexitate, indicate în Regulamentul privind stabilirea gradelor de complexitate unice naționale a cauzelor judiciare penale, contravenționale și civile, aprobat prin Hotărârea CSM nr.165/6 din 18 februarie 2014.

Totodată, considerăm utile practicile din Singapore, unde prin videoconferință sunt examinate în special cauzele care pot genera conflict pre-judiciar. Din această categorie fac parte cauzele din domeniul dreptului familiei [14], pentru examinarea cărora distanța dintre părți contribuie la prevenirea potențialelor conflicte. În același sens, începând cu anul 2018, Marea Britanie a reglementat posibilitatea examinării cauzelor civile prin utilizarea videoconferinței, inclusiv a cauzelor de divorț. Suplimentar, în Marea Britanie a fost legiferată utilizarea videoconferinței în contextul examinării litigiilor din domeniul fiscal, precum și a contestațiilor împotriva deciziilor autorităților vamale [15]. Aprobarea acestor prevederi a fost justificată prin numărul mare de ședințe judecătorești în care sunt implicați funcționarii publici, necesitatea de a eficientiza activitatea acestora și de a economisi timp și cheltuieli de transport.

În sensul celor de mai sus, cu referire la dosarele civile, considerăm că utilizarea aplicației de videoconferință poate fi extinsă la cauzele de divorț, partaj de avere, stabilirea domiciliului copilului, stabilirea drepturilor tutelare și moștenire. În calitate de argument în favoarea examinării acestor cauze prin utilizarea videoconferinței poate fi reținut faptul că astfel de dosare implică situații

conflictuale, iar în multe cazuri participanții procesuali se găsesc peste hotare.

Perioada stării de urgență a demonstrat posibilitatea de a organiza cu succes ședințele de judecată în chestiunile legate de examinarea cauzelor penale, inclusiv a demersurilor privind emiterea și prelungirea mandatelor de arestare și a chestiunilor ce se referă la executarea pedepselor în privința persoanelor private de libertate. Drept urmare, considerăm oportună modificarea cadrului legal, pentru a reglementa organizarea prin videoconferință a tuturor cauzelor care implică participarea deținuților.

Totodată, considerăm că extinderea tipurilor de cauze pentru care poate fi utilizată aplicația de videoconferință poate include examinarea online a cauzelor care implică participarea exclusivă a unor profesioniști. În acest sens, putem avea în vedere, de exemplu, acțiunile de urmărirea penală efectuate cu autorizarea judecătorului de instrucție și acțiunile din sfera controlului judiciar.

Totuși, în determinarea tipurilor de cauze care pot fi examinate de la distanță, considerăm oportună convocarea unui grup de lucru care va studia necesitățile și perspectivele extinderii utilizării videoconferinței la alte tipuri de dosare civile și penale. Totodată, reiterăm recomandarea cercetării în detaliu de către grupul de lucru a practicilor formate în alte țări cu privire la examinarea cauzelor judiciare prin utilizarea videoconferinței. Suplimentar, considerăm oportună cercetarea practicilor de organizare a ședințelor de judecată online în perioada stării pandemice din alte țări.

**Crearea condițiilor tehnice și organizatorice care vor acorda posibilitate tuturor categoriilor de participanți procesuali să participe la ședințe de judecată de la distanță.**

Organizarea ședințelor de judecată online depinde de prezența condițiilor tehnice care vor permite comunicarea de la distanță și în timp real dintre instanță și participanții procesuali la o anumită cauză, însoțită de transmitere sincronă de sunet și imagine.

Pentru funcționarea unui astfel de sistem este necesar un soft de comunicare, echipament capabil să asigure stocarea softului, transmiterea și recepționarea sincronă a sunetului și a imaginii și conectare a echipamentului la internet.

În calitate de echipamente capabile să asigure sesiunile de videoconferință sunt considerate următoarele tipuri de dispozitive și sisteme:

- echipament fix unitar, compus din calculator staționar, dotat cu cameră video și boxe audio, conectat la internet, capabil să transmită imagine și sunet;
- echipament mobil de tip laptop, telefon, tabletă dotate cu cameră video și

boxe audio, conectat la internet, capabil să transmită imagine și sunet;

- sistem de videoconferință complex, compus din calculator, camere video capabile să transmită imaginea integrală a unui spațiu și microfoane care să capteze discuțiile realizate în timpul ședințelor, precum și soft securizat de videoconferință.

Selectarea echipamentului corespunzător trebuie raportată la situații concrete, pentru a ține cont de necesitățile tehnice specifice anumitor proceduri judiciare. Astfel, în cazul în care într-o anumită sală de ședințe se află mai mulți participanți procesuali, utilizarea echipamentelor fixe unitare și/ sau a echipamentelor mobile de către fiecare participant va fi inadecvată. Aceasta se datorează necesității de a transmite imagini integrale cu toți participanții procesuali, aflați concomitent într-o sală de ședințe de judecată.

Astfel, echipamentele fixe unitare și echipamentele mobile pot fi utilizate în cazul în care este necesară participarea unui singur participant procesual. De exemplu, reclamantul, expertul, avocatul ar putea utiliza echipamentul mobil doar în cazul în care doar el/ea se conectează prin intermediul acestuia pentru a participa la ședință, în calitate de participant unic. Echipamentul mobil poate fi utilizat, de asemenea, în cazul în care se organizează participarea de la distanță la o ședință de judecată a unei persoane spitalizate. În Finlanda, de exemplu echipamentele mobile de videoconferință sunt disponibile în centre sociale, centre de azil și spitale [16], oferindu-se astfel accesul la ședințe de judecată de la distanță tuturor categoriilor de justițiabili.

Utilizarea sistemelor de videoconferință complexe necesită crearea de săli de videoconferință (în engleză - „virtual room”), atât în instanțele de judecată, cât și în sediul diferitor instituții publice. În unele țări, spre exemplu în Franța și Marea Britanie, au fost create săli de videoconferință în incinta sectoarelor de poliție, permițând astfel persoanelor bănuite și martorilor să interacționeze cu instanța în cadrul anumitor etape procesuale. În Estonia, astfel de săli de videoconferință au fost create în incinta ministerelor, autorităților publice și sediilor procuraturilor, facilitând astfel participarea de la distanță în cadrul ședințelor de judecată a reprezentanților acestor instituții [17].

Suplementar, prin utilizarea sistemelor de videoconferință complexe pot fi create centre locale și/ sau comunitare de videoconferință. Construcția unor astfel de centre comunitare de videoconferință poate fi realizată în mod diferit, fie prin crearea unei săli cu echipamente fixe de videoconferințe, amplasate în boxe izolate fonic în sediul unei instituții, fie prin crearea unei săli de asistență și suport în incinta căreia este disponibil echipament de videoconferință, care la

solicitare poate fi pus la dispoziția cetățenilor. În Marea Britanie, spre exemplu, au fost create centre de videoconferință în sediile Oficiului de suport a victimelor violentei domestice și în comisariatele de poliție [18].

Extinderea tipurilor de cauze și a numărului de ședințe de judecată online depinde de existența condițiilor tehnice în instanțe de judecată. Astfel, numărul de cauze/ etape procesuale care pot fi examinate online va trebui coroborat cu capacitatea tehnică a fiecărei instanțe de a organiza ședințe de judecată de la distanță.

Sistemele complexe de videoconferință, pentru moment, sunt utilizate cu precădere pentru examinarea cauzelor prevăzute de art. 469, 473<sup>1</sup>, 473<sup>2</sup> CPP, a demersurilor privind emiterea și prelungirea mandatelor de arestare și a chestiunilor ce se referă la executarea pedepselor în privința persoanelor private de libertate.

Chiar dacă *Legea nr. 69 din 21 mai 2020 cu privire la instituirea unor măsuri pe perioada stării de urgență în sănătate publică și modificarea unor acte normative* stabilește posibilitatea examinării prin videoconferință a oricăror tipuri de dosare penale, în prezent acestea nu sunt examinate de la distanță, întrucât instanțele nu dispun de un număr suficient de echipamente.

Totodată, menționăm că instanțele de judecată ar putea fi dotate, suplimentar, cu echipamente de videoconferință fixe sau mobile (a se vedea secțiunea de mai sus - *A. Echipamente de videoconferință*). Atunci când în cadrul examinării unor tipuri de cauze, toți participanții procesuali aflați în afara sediului instanței utilizează echipamente mobile sau utilizează serviciile unui centru de videoconferință, judecătorul, de asemenea, poate utiliza un echipament de videoconferință fix sau mobil. Un exemplu în acest sens este oferit de experiența instanțelor de judecată din Estonia [19], SUA și Australia [20].

Astfel, în cazul în care se urmărește extinderea numărului de etape procesuale și/ sau tipuri de cauze care pot fi examinate prin utilizarea videoconferinței, considerăm necesară evaluarea și îmbunătățirea capacității tehnice a instanțelor de judecată de a organiza ședințe de judecată de la distanță. În caz contrar, prevederile legale menționate și orice alte modificări legislative adoptate nu vor putea fi implementate.

Suplimentar, menționăm că videoconferința inițiată de la calculatorul sau laptopul de serviciu, urmează a fi realizată doar prin intermediul unui soft specializat care va asigura securitatea comunicării în cadrul unui proces judiciar. În cadrul instanțelor naționale este utilizată aplicația *Trueconf*, procurată cu suportul Programului pentru Justiție Transparentă. Astfel, pentru extinderea

## **Reziliența electronică în domeniul judiciar: cerință a timpului și expresie a...**

numărului de cauze sau/și etape procesuale care pot fi examinate de la distanță este necesară evaluarea numărului de licențe care trebuie procurate suplimentar în acest sens.

### **Crearea condițiilor tehnice și organizatorice care vor acorda posibilitate tuturor categoriilor de participanți procesuali să ia parte la ședințe de judecată de la distanță.**

Extinderea categoriilor de etape procesuale și cauze în contextul cărora poate fi utilizată aplicația de videoconferință nu poate fi realizată fără evaluarea capacității tehnice a potențialilor justițiabili.

Anterior am menționat faptul că în practica Republicii Moldova există câteva prevederi legale care stabilesc posibilitatea utilizării aplicației de videoconferință, însă acestea nu sunt aplicate. Analizând circumstanțele de fapt, echipa Programului pentru Justiție Transparentă a concluzionat că prevederile art. 154 *“Drepturile și obligațiile expertului”* alin. (4) CPC, art. 216 *„Procedura de audiere a martorului”* alin. (11) CPC, art. 90 *„Martorul”* alin. (12) pct. 5, art. 110 *„Modalități speciale de audiere a martorului și protecția lui”* CPP și art. 213 *„Explicațiile participanților la proces”* alin. (3) CPC nu sunt aplicate deoarece nu au fost create condițiile tehnice necesare.

Studiind practica internațională, echipa Programului pentru Justiție Transparentă a stabilit că asigurarea accesului participanților procesuali la ședințe de judecată de la distanță poate fi realizată prin instituționalizarea centrelor (săilor) de videoconferință (dotate cu echipamente fixe și mobile) care pot fi create în mai multe locații din țară, după cum urmează:

- în incinta Centrului National de Expertize Judiciare, în vederea transpunerii în practică a prevederilor art. 154 alin. (4) CPC);
- în incinta autorităților publice locale sau a bibliotecilor, în vederea transpunerii în practică a prevederilor art. 216 alin. (11) CPC), art. 90 alin. (12) pct. 5, art. 110 CPP;
- în incinta misiunilor diplomatice, pentru a asigura participarea în cadrul ședințelor de judecată a persoanelor care se află peste hotarele Republicii Moldova, în vederea transpunerii în practică a prevederilor art. 213 alin. (3) CPC;
- în incinta instituțiilor medicale, pentru a asigura participarea în cadrul ședințelor de judecată a persoanelor internate într-o instituție medicală, în vederea transpunerii în practică a prevederilor art. 213 alin. (3) CPC.

Centrele (sălile) locale de videoconferință pot fi dotate cu echipamente mobile de videoconferință care pot fi puse la dispoziția persoanelor cu dizabilități

locomotorii, astfel fiind puse în aplicare prevederile art. 213 alin. (3) CPC.

Având în vedere cele indicate mai sus, considerăm că instituționalizarea centrelor locale (sau a sălilor) de videoconferință ar putea fi o soluție în contextul asigurării dreptului egal de acces la justiție tuturor cetățenilor Republicii Moldova, potrivit legislației în vigoare. Centrele (sălile) de videoconferință vor putea fi, de asemenea, utilizate pentru examinarea de la distanță a etapelor procesuale și a cauzelor judiciare, reglementate prin noile modificări legislative care vor fi aprobate în acest sens.

Crearea centrelor (sau a sălilor) de videoconferință este condiționată de determinarea conceptului funcțional al acestora, urmând a fi clarificate cel puțin următoarele chestiuni:

- *Tipologia grupului țintă.* În cazul creării de facilității de comunicare pentru martori, pentru a evita orice suspiciuni de presiune asupra acestora, centrul (sala) de videoconferință nu se va instituționaliza în incinta sectorului de poliție sau în comisariat. Pentru a asigura participarea la ședințe de judecată online a funcționarilor publici, centrul (sala) de videoconferință va fi instituționalizat(ă) în incinta clădirii în care lucrează funcționarii respectivi.

- *Locația centrelor (sălilor) de videoconferință.* În dependență de locație putem identifica opțiunea creării *centrelor (sălilor) comunitare de videoconferință* pentru a asigura participarea la ședințe de judecată de la distanță a populației cu resurse financiare limitate. Centrele (sălile) comunitare de videoconferință pot fi instituționalizate în incinta clădirilor autorităților publice locale, a centrelor de asistență socială sau a bibliotecilor.\* Totodată, în vederea asigurării participării la ședințe de judecată de la distanță a reprezentanților autorităților publice, se propune crearea de *centre (săli) de videoconferință în incinta autorităților publice*, urmând astfel exemplul Estoniei.

- *Tipul de echipament necesar.* Decizia privind construcția și dotarea centrelor (sălilor) de videoconferință se va lua în dependență de locația identificată și facilitățile disponibile. În acest sens, urmează să se evalueze necesitățile și tipurile de echipament care trebuie procurate și instalate. În tot cazul, practica internațională, recomandă dotarea centrelor (sălilor) de videoconferință cu echipament mobil și staționar. Crearea centrelor (sălilor) comunitare de videoconferință necesită asigurarea unei infrastructuri complexe, care să includă o cameră izolată de comunicare, dotată cu echipament de videoconferință. Sălile de videoconferință din incinta autorităților publice pot urma exemplul de dotare a sălilor din incinta instanțelor de judecată.

- *Autoritățile și personalul responsabil de administrarea centrelor sau a*



## **Reziliența electronică în domeniul judiciar: cerință a timpului și expresie a...**

*sărilor de videoconferință, a echipamentelor de videoconferință și competențele acestora.* În general practica deosebește participare judiciară asistată și independentă la ședințe de judecată online [20]. Astfel, ar urma să se decidă dacă din competențele administratorilor *centrelor și a sărilor de videoconferință, precum și a echipamentelor de videoconferință* fac parte obligațiile legate de acordarea de asistență la stabilirea conexiunii online sau dacă aceasta este în seama participanților procesuali.

### **Concluzii**

Din experiența acumulată în decursul perioadei pandemice, stabilim că procesul judiciar, poate fi organizat, la necesitate, integral de la distanță în cazul în care condițiile tehnice sunt asigurate.

Indiferent de perspectiva asumată, extinderea tipurilor de cauze pentru care poate fi instituită utilizarea aplicației de videoconferință trebuie abordată de către organele de resort drept un proces complex, implicând acțiuni de evaluare, modificare legislativă, acțiuni organizatorice și acțiuni orientate spre asigurarea dotării tehnice a instanțelor de judecată și asigurării posibilităților tehnice pentru participare de la distanță a diferitor categorii de participanți procesuali.

În dezvoltarea acțiunilor de extindere a utilizării aplicației de videoconferință este important să se elaboreze o viziune strategică de extindere și implementare a utilizării aplicației de videoconferință la nivelul întregului sistem judecătoresc, iar trecerea de la ședințele fizice la cele online urmând a fi asigurată treptat, implicând analiza necesităților și beneficiilor posibile a fi valorificate.

În general, practica altor state, demonstrează că utilizarea videoconferinței se impune a fi oportună mai ales în cazul în care nu este importantă prezența fizică a participanților, având astfel în vedere, în special situațiile care implică îndeplinirea unor acțiuni de cercetare documentară sau lucru cu profesioniștii (procuror, avocat).

Extinderea tipurilor de cauze pentru care poate fi utilizată aplicația de videoconferință poate fi inițiată având la bază o evaluare a complexității cauzelor, dar și evaluarea capacității participanților de a participa în cadrul ședințelor de judecată de la distanță.

Perioada stării de urgență demonstrează posibilitatea de a organiza cu succes ședințele de judecată în chestiunile legate de examinarea cauzelor penale, inclusiv a demersurilor privind emiterea și prelungirea mandatelor de arestare, și a chestiunilor ce țin de executarea pedepselor în privința persoanelor private de libertate. Drept, urmare considerăm oportună, modificarea cadrului legal și instituirea prevederii legale care ar permite organizarea prin videoconferință a

tuturor cauzelor care implică participarea deținuților.

Totodată, extinderea tipurilor de cauze pentru care poate fi utilizată aplicația de videoconferință, drept instrument de organizare a ședințelor de judecată poate include și acțiuni orientate spre modificarea cadrului legal și acordarea posibilității de a organiza ședințe de judecată online inclusiv în cauzele care implică participarea doar a profesioniștilor, spre exemplu acțiunile de urmărirea penală efectuate cu autorizarea judecătorului de instrucție și acțiunile din sfera controlului judiciar.

La fel poate fi preluată practica altor țări în ceea ce privește utilizarea aplicației de videoconferință în dosare civile. Astfel, pot fi examinate de la distanță dosarele legate de divorț, partaj de avere, stabilirea domiciliului copilului, stabilirea drepturilor tutelare, moștenire. În calitate de argument în favoarea examinării cauzelor sus indicate prin utilizarea videoconferinței poate fi reținut faptul că astfel de dosare implică situații conflictuale, iar în multe cazuri participanții procesuali se găsesc peste hotare.

Totuși, în determinarea tipurilor de cauze care ar putea fi examinate de la distanță, considerăm oportună convocarea unui grup de lucru care ar studia necesitățile și perspectivele unor astfel de redimensionări. Totodată, recomandăm, cercetarea în detaliu a practicii străine de examinare a cauzelor judiciare prin utilizarea videoconferinței. Astfel, pot fi reținute spre examinare practicile instanțelor din Marea Britanie, Estonia, Singapore, Franța, Canada, SUA, etc. La fel ar fi oportună cercetarea practicilor de organizare a ședințelor de judecată online în perioada stării pandemice.

*\*Notă: În context celor menționate, dorim să atragem atenția asupra faptului că sediile bibliotecilor au fost dotate cu tehnologii moderne cu suportul Programului Novateca. Programul Novateca este un program național cu o durată de cinci ani care are scopul de a facilita transformarea bibliotecilor din Republica Moldova în instituții comunitare vibrante. Cu îndrumarea bibliotecarilor instruiți și cu susținerea partenerilor comunitari, cetățenii se vor bucura de acces gratuit la tehnologii moderne precum și de servicii inovatoare de bibliotecă corespunzătoare nevoilor moderne de informare. Mai multe detalii disponibile la: <https://www.irex.org/project/novateca-global-libraries-moldova>*

### **Referințe bibliografice:**

1. The Resiliency Advantage: Master Change, Thrive Under Pressure, and Bounce Back From Setbacks (ISBN 978-1-57675-329-3), released in June 2005, won the 2006 Independent Publisher Book Award for Best Independent Self-

Help book.

2. Raportul secretarului general al ONU. Rolul științei, tehnologiei și inovației în construcția comunităților reziliente, inclusiv prin contribuția științei și cetățenilor, Comisia pentru știință și tehnologie pentru dezvoltare, a douăzeci și două sesiunea, Geneva, 13-17 mai 2019, Consiliul Economic și Social, Organizația Națiunilor Unite. Disponibil: [https://unctad.org/system/files/official-document/ecn162019d3\\_en.pdf](https://unctad.org/system/files/official-document/ecn162019d3_en.pdf).

3. Strategie Globală de Politică Externă și de Securitate a Uniunii Europene, accesibilă pe: <https://europa.eu/globalstrategy/en/global-strategy-foreign-and-security-policy-european-union>.

4. Edward M. Roche (2017). Evaluation of the UN E-Government Survey for the period 2003-2016. Disponibil: <http://workspace.unpan.org/sites/Internet/Documents/UNPAN97454.pdf>.

5. Portalul Național al Instanțelor de Judecată, accesibil pe: <https://www.instante.justice.md/>.

6. Portalul Programului Justiție Transparentă, Disponibil: <https://www.justitietransparenta.md/justitie-pe-timp-de-pandemie-mii-de-sedinte-de-judecata-desfasurate-prin-videoconferinta/>.

7. Van der Vlis, E.-J. (2011). Videoconferencing in criminal proceedings. In Braun, S. & J. L. Taylor (Eds.), Videoconference and remote interpreting in criminal proceedings. Guildford: University of Surrey, 11-25. Disponibil: [http://www.videoconference-interpreting.net/wp-content/uploads/2014/04/02\\_vanderVlis.pdf](http://www.videoconference-interpreting.net/wp-content/uploads/2014/04/02_vanderVlis.pdf).

8. Robin Davis, Ph.D., Billie Jo Matelevich-Hoang, J.D., Alexandra Barton, B.A., Sara DebusSherrill, M.A., Emily Niedzwiecki, M.S., Research on Videoconferencing at Post Arraignment Release Hearings: Phase I Final Report, [Accesat 31.08.2020]. Disponibil: <https://nij.ojp.gov/library/publications/research-videoconferencing-post-arraignment-release-hearings-phase-i-final>.

9. Consiliul Uniunii Europene și Comisia Europeană, Final Report Informal Working Group on Cross-border Videoconferencing, 2014; Disponibil: <https://e-justice.europa.eu/fileDownload.do?id=dd1801f0-6a44-43a9-b84b-7859bbe094b2>.

10. Ghidul de utilizare a videoconferinței în instanțele din Australia. Disponibil: <https://www.fedcourt.gov.au/online-services/videoconferencing-guide>.

11. Consiliul Uniunii Europene și Comisia Europeană, Final Report

Informal Working Group on Cross-border Videoconferencing, 2014. Disponibil: <https://e-justice.europa.eu/fileDownload.do?id=dd1801f0-6a44-43a9-b84b-7859bbe094b2>.

12. Digital Tools in Member States. Disponibil: <https://www.google.com/h?q=Digital+Tools+in+Member+States&oq=Digital+Tools+in+Member+State&aqs=chrome..69i57.872j0j15&sourceid=chrome&ie=UTF-8#>.

13. The impact of the state of emergency on the working regime of Kazakhstan courts, the statute of limitations and procedural terms. Disponibil: <https://www.dentons.com/en/insights/articles/2020/april/10/the-impact-of-the-state-of-emergency-on-the-working-regime> .

14. Library of U.S. Congress, Virtual Civil Trials, aprilie 2020. Disponibil: <https://www.loc.gov/law/help/virtual-civil-trials/singapore.php> .

15. The Guardian, First online courtroom hearings to pave way for digital justice, 2018. Disponibil: <https://www.theguardian.com/law/2018/feb/15/first-online-courtroom-hearings-to-pave-way-for-digital-justice> .

16. Videoconferencing as a part of European E-Justice. The essentials of videoconferencing in cross-border court proceedings. Buclet informativ publicat de UE, 2009. Disponibil: [file:///C:/Users/User/AppData/Local/Temp/vc\\_booklet\\_en.pdf](file:///C:/Users/User/AppData/Local/Temp/vc_booklet_en.pdf).

17. Comisia Europeană pentru Eficiența Justiției (CEPEJ), Management of the Judiciary - Compilation of Comments and Comments by Country, iulie 2020. Disponibil: <https://www.coe.int/en/web/cepej/compilation-comments>.

18. Parlamentul Marii Britanii, Publicații despre reforma justiției. Disponibil: <https://publications.parliament.uk/pa/cm201919/cmselect/cmjust/190/19006.htm>.

19. Comisia Europeană pentru Eficiența Justiției, Management of the judiciary - compilation of comments and comments by country, iulie 2020. Disponibil: <https://www.coe.int/en/web/cepej/compilation-comments>.

20. Portalul Remote Courts. Accesibil: <https://remotecourts.org/>.

21. Emma Rowden, Gateways to Justice: Design and operational guidelines for remote participation in court proceedings, University of Western Sydney, 2013. Disponibil: [https://www.researchgate.net/publication/275037727\\_Gateways\\_to\\_justice\\_design\\_and\\_operational\\_guidelines\\_for\\_remote\\_participation\\_in\\_court\\_proceedings](https://www.researchgate.net/publication/275037727_Gateways_to_justice_design_and_operational_guidelines_for_remote_participation_in_court_proceedings).